

הארת השבת בימי השבוע

הארת השבת נוצרת על ידי ההכנה בימי החול

כתב הגר"א (איו"ב א, ב) 'כמו שהנקבה אין לה מגרמה כלום, כן שבת אין לה מגרמה כלום, רק מה שמכנים בששת ימי המעשה עליה, כי השבת כנגד מידת מלכות (זוה"ק ח"ב לג:) והמלכות לית לה מגרמה כלום (זוה"ק ח"ב מג:). ביאור הדברים עפ"י מה שהביא השל"ה הק' (חולין ת"א קלו) בשם בעל הרוקח (גלי ד"א ג:) כי כל יום מששת ימי המעשה נותן לשבת ד' שעות, ואלו הם הכ"ד שעות של השבת עם התוספת לפניה ולאחריה. שעות אלו התנתקו מימי החול ונכללו בקדושת השבת, ושוב חזרו למקורם, בקדושתם. נמצא שבכל יום יש ארבע שעות הקדושים בקדושת השבת. ועל פי זה כתב השל"ה שראוי לעסוק בכל יום בתורה ובמצוות ארבע שעות.

עוד כתב השל"ה (חולין שם קלא) שראוי שכל אחד כפי יכולתו ישפיע בכל יום ויום מקדושת שבת, אם מקצת היום או רובו או כולו, ויתבטל ממלאכתו ויתבודד לעסוק

בתורה, ויפנה מחשבתו מעסקי העולם. ולא דוקא בתורה, אלא בכל דבר מצוה וגמילות חסדים.

בזה יתבאר דברי השל"ה הק' (פסחים ת"א קח) שששת ימי חול כלולים מקדושת השבת, ועל כן צריך לנהוג בהם מקצת קדושת שבת. וגם על כן השבוע כולו נקרא לפעמים בכינוי 'שבת'. וזהו שכתב הגר"א (ת"ז לו:) שכל ימי המעשה מתברכין על ידי השבת, כשעושים בהם הכנה אליה.

השבת וששת ימי המעשה - כדמות המנורה וקנייה

בפשטות, סדר הימים הוא: ששת ימי המעשה ולאחריהם השבת. אולם כתב רבינו בחיי (כד הקמה, שבת) ש'השבת אמצעי לימי השבוע, דה"ו מלפניו, ואב"ג מאחוריו. וכן

כתב השל"ה הק' (חולין ת"א קח) שהשבוע 'כדמיון צורת המנורה, שלשה קנים מצד זה ושלשה קנים מצד זה, וגוף המנורה באמצע, וכל ששת הקנים פונים לגוף המנורה ויונקים ממנה. ונר שבת הוא גוף המנורה. ואמרו בספר יצירה (ד, ז) 'היכל הקדש מכון באמצע'.

והוסיף רבינו בחיי, 'ובהיות השבת אמצעי זהו עליו ומעלתו על שאר הימים, שכן כל אמצעי מקודש ומעולה מחבירו, כעץ החיים שהיה בתוך הגן, והנר האמצעי של המנורה שהיא כלפי שכינה'.

סדר הארת השבת בימי השבוע

מעלת יש לברר מהו סדר היחס בין ימי השבוע לשבת שבאמצע.

וכתב האריז"ל (פנ"ח שבת פ"א), שבשבת ישראל מקבלים נשמה יתירה, והיא באה בשלשת רבדיה - נשמה רוח ונפש. וג' ימי השבוע הראשונים הן משבת שעברה, וג' ימי שבוע האחרונים הן משבת הבאה.

ועל כן, ביום ד' יכוין לקבל תוספת נפש יתירה משבת הבאה. וביום ה' יכוין לקבל תוספת רוח יתירה משבת הבאה. וביום ו' יכוין לקבל תוספת נשמה יתירה משבת הבאה. ובשבת באים שלושת תוספות אלו בשלימותם. - וביום א' נשאת הנשמה יתירה ואחר כך מסתלקת. וביום ב' נשאת הרוח היתירה ואחר כך מסתלקת. וביום ג' נשאת הנפש היתירה לבדה ואחר כך מסתלקת.

ההכנה ההארה והקניין

כשנתבונן מה עבודת האדם כלפי הארת השבת ימי השבוע, נמצא כי שלשה חלקים לה: ההכנה, ההארה, והקניין. ההכנה באה ע"י התשוקה. ההארה באה ע"י הנשמה יתירה. והקניין בא ע"י השימוש.

עבודת ההכנה: בשלשת הימים שלפני השבת צריך האדם להכין את הכלים לקבלת השפעת השבת, וזאת באמצעות 'סוד מרע' - להימנע מלהשתמש בכוחות הנשמה הרוח והנפש לדברים שאינם ראויים, כך שיהיו מוכנים לקבלת ההארה הראויה בשבת. וכפי איכות וגודל הכלים שייכין, כך איכות ועוצמת ההארה שיקבל. והוא בכלל דברי חכמים (ע"ז ג.) ש'מי שלא טרח בערב שבת מהיכן יאכל בשבת, הנאמר גם על העניינים הרוחניים (פרי צדיק בהעלותך).

עבודת ההארה: ביום השבת ההארה שופעת מן השמים לכלים שהכין, אמנם זכיה זו היא לשעתה בלבד - ביום השבת.

עבודת הקניין: בשלשת הימים שלאחר השבת צריך האדם לשמר את מה שקיבל בשבת, וזאת באמצעות 'עשה טוב' - להתרגל להשתמש בהארת השבת אף ביום חול, ובזה קונה הארות אלו בקנין עולם.

זוגות ימי השבוע

איתא במדרש (בר"ד יא, ח) 'אמרה שבת לפני הקב"ה, לכולן יש בן זוג, ולי אין בן זוג. אמר לה, כנסת ישראל היא בן זוגך'.

לפי דברי האריז"ל יש לפרש, שכך הוא סדר הזוגות של ימי החול: ראשון ושישי בנשמה, שני וחמישי ברוח, ושלישי ורביעי בנפש [ואף שבמדרש נזכרו הזוגות לפי סדרן א-ב-ג-ד, וגם הגר"א (ב"ק לב:) חילק את הזוגות אחרת מהמדרש].

לפי זה יעלה בידנו רמז נאה: כי לפי הסדר הזה כל זוג עולה מנינו ז' - א-ו, ב-ה, ג-ד. להודיע שכולם יונקים את כוחם מהיום השביעי, והשלימות באה מהעבודה המשותפת בשניהם: ההכנה לפני, והקניין אחרי.

נמצא, שבכל ימי השבוע האדם עוסק בשבת ובהארתה. עיתים מכין, עיתים קולט, ועיתים משמר. וגם לזה התכוין הזוה"ק (ח"ג כט.) שאמר שתלמיד חכם נקרא שבת. ואיתא בתיקונים (כ"א טו.) תלמידי חכמים אתקריאו נשמות יתירות. ואלו דמתוספאן לעמא קדישא בערב שבת, ירתין לון תלמידי חכמים ביומין דחול, ובהון אתעביד חול קודש.

עשיית הצרכים - ובית הכסא

שצחנת הזוהמא של הנחש נחלקת לארבע רוחות וכולם טומאה, עיי"ש.

אך יש להוסיף בזה עומק. כי נתבאר לעיל, שהיציאה לצרכים נוצרה כתוצאה מהחטא הראשון שבא בעקבות הסתת הנחש. נמצא שהנחש הביא מציאות בית זה לעולם, ועל כן משכנו בבית אשר יצר (וראה מדרש אליהו רבה טז).

ובזה נעמוד על פשר שמו של מקום טומאה זה בלשון חכמים - "בית הכסא". ותמוה, מדוע המקום כולו נקרא על שם הכסא הנמצא בו. אלא שכיון שהנחש התכוון לבטל את גילוי 'כסא הכבוד' בעולם, לכן נקרא המקום על שם רצונו, להניח כסא בטומאה לעומת כסא הקדושה, ואין כסא הכבוד שלם עד שימחה כסא זה.

יותר מכך מצינו, כי בית הכסא שבבית המקדש נקרא בשם 'בית הכסא של כבוד' (תמיד כו.), והוא ממש בשם כסא הכבוד הקדוש, כי זה לעומת זה עשה האלהים, ובמקום המקודש נקרא הכסא הטמא בשמו המלא (ויק' ע"ז ד). ממקום הטינופת למקום הטינופת ילכו.

בית הכסא בזמן הזה

הבית הכסא בימינו שנקי מצואה במשך היום, לדעת חלק מהפוסקים נחשב לבית הכסא דפרסא, והנכנס אליו אינו צריך נטילה. וכיצא בזה מצינו בעוד עניינים שבזמן הזה נחלש רוח הטומאה (ראה פסחים קיב: וביאורו ס' ד). וכתב המהרש"ל (חולין פ"ח לא) שהאידינא אין רוח רעה של שחרית מצויה בימינו.

ונראה שהטעם שעשה ה' כן, לפי שאנו רחוקים מן הקדושה, לזה לעומת זה עשה האלקים, ולכן כנגד זה החליש ה' את כוח הטומאה בארץ, ולולי כן לא היתה לנו תקומה ח"ו.

אמנם, למעשה גם בימינו בית הכסא עומד בטומאתו, ונוטלים ידים כשנכנסים לבית הכסא גם בזמן הזה (חז"א ס"ט ז), ומובא להלכה ששד של בית הכסא מלווה את היוצא ממנו עד שיעור חצי מיל (משנ"ב סי' רמ שלכן לא ישימש בזמן זה). והוא נשאר מקום מאוס.

ומנהג בני אדם לבנותו בבנין יפה, ומטיבים אותו בריחות טובים, וכל זה מרחיק מן האדם את הזכרון שהוא מקום טומאה ורוח רעה, ושורים בו מזיקים, ויש להתרחק מהשהות בו.

שני נקבים נבראו באדם

יש לעיין בצורת גוף האדם, שכניסת המאכלים והמשקים היא במקום אחד משותף - בפה, ואילו יציאתם בשני פתחים נפרדים, אחד לאוכלים ואחד למשקים.

והנה, הטעם שהכניסה במקום אחד, יש לבאר על פי דברי רבי שמעון בר יוחאי (ירושלמי ברכות פ"א ה"ב) שלא נבראו שני פיות לדיבור כדי שלא יוסיף קלקול, וכך יש לומר גם לענין האכילה, ולא נאריך בזה. ולענין היציאה יש לבאר, שבאמת עיקר מקום היציאה הוא ביציאת הצואה, שהיא עיקר הטומאה שבאדם (ראה משנ"ב צב סק"ב). והוסיף הקב"ה יציאה מיוחדת למי רגלים, לפי שמקום יציאה זה משותף למקום ההולדה של האדם - וכיון שנתבאר לעיל שטעם יציאת הנקבים לבטל גאוותו, ועיקר גאוות האדם היא בהיותו מוליד בדומה לאלקים, כמו שאמרה חוה (בראשית ד, א) קניתי איש את ה', וכתב רש"י, 'כמו ע'ם ה', כשברא אותי ואת אישי הוא לבדו בראנו, אבל בזה שותפים אנו עמו, ועל כן קבע ה' במקום זה יציאת פסולת, לבטל גאוותו [ולא נקבע שם גם מקום יציאת פסולת הצואה, שלא יהיה מקום ההולדה במקום הטינופת (ראה ברכות י.)].

נמצאת שעשיית הצרכים מבטלת גאוות האדם בשני אופנים: בעת שיוצא לגדולים - מבטל גאוותו הכללית כאדם בהיותו עושה מעשה בהמה, וכדאיתא בתנא דבי אליהו זוטא (ג) 'בשעה שנכנס לבית הכסא, אומרים לו ראה דרךך כדרך בהמה'. וכאשר יוצא לקטנים - יבטל גאוותו וחשיבותו במה שהוא יוצר אדם כאלוהים.

טומאת בית הכסא

כתב המהר"ל (נצח ישראל פ"ו): 'בית הכסא מוכן ביותר לנִתְּש'. ויש להבין פשר הדבר, מה ענין זה לזה.

בדרך הפשט יש לומר, שהמשותף לשניהם הוא ענין הטומאה: על בית הכסא אמרו בזה"ק (ח"א י'): 'רוחא חדא אית בכל בית הכסא דעלמא, דשריא תמן, ואתהני מההוא לכלוכא וטנופא'. ועל כן הנכנס לשם צריך נטילה, מחמת הרוח טומאה השורה שם (משנ"ב ד סק"ט). וכיצא בזה על הנחש אמרו בזה"ק (ח"א קכו): 'כל רוח מסאבא בנחש אתדבקו ואתיין לעלמא, וכן הביא השל"ה הק' (כי תצא תו"א יז בהג"ה) בשם ספר ציוני

עונשי והפסדי הכעס

מורידין אותו מגדולתו

מהפסדי הכעס, אמרו חז"ל (פסחים סו:): 'כל הכועס אפילו פוסקין עליו גדולה מהשמים מורידין אותו, ולמדו זאת מאליאב אחי דוד שהפסיד המלוכה מחמת כעסו.

עונש זה לכעסן הוא מידה כנגד מידה על הגאווה שממנה נובע הכעס, וכמו שכתב הגר"א (ב"ב עג.) 'שהמדרגה העליונה של הגאווה היא מידת הכעס'. ומידה טובה מרובה, כמו שכתב בספר מעלת המידות (מעלת הרצון) ש'המתנהג במידת הרצון ולשון רכה, היפך הכעס - סוף שעולה לגדולה ולשורה'.

ההפסד הרוחני - מפסיד קרבת ה'

עוד מצינו שלשה הפסדים רוחניים לכועס: אם נביא הוא - נבואתו מסתלקת ממנו, ואם חכם הוא - חכמתו מסתלקת ממנו (פסחים סו:). וסופו שמשכח תלמודו (נדרים כב:).

הטעם להפסדים אלו, מפני שהכועס מאבד את קרבת האלקים, שכן 'אפילו שכינה אינה חשובה כנגדו' (נדרים שם), ואמרו בזה"ק (ח"ב קפב:) ש'מסלק נפשו הטהורה מקרבו ומשרה בה אל זר'. ושלשה דברים אלו תלויים כולם בקרבת ה': הנבואה שעניינה קרבת ה'. החכמה כדכתיב (משלי ב, ו) 'כי ה' יתן חכמה מפיו דעת ותבונה'. ושכחת הלימוד שאף היא תלויה בסייעתא דשמיא (מגילה ו: ורש"י).

ההפסד הגשמי - מפסיד החכמה הטבעית

בנוסף על ההפסדים הרוחניים, אמרו חז"ל (נדרים כב:) שכל הכועס מוסיף טיפשות, שנאמר (קהלת ז, ט) 'כי כעס בחיק כסילים ינוח', וכתוב (משלי יג, טז) 'אִכְסִיל יִפְרֹשׂ אֹתוֹ'. והאילו דבוק באולתו כמו שנאמר (משלי כז, כב) 'אם תכתוש את האויל בַּמִּקְתָּשׁ וגו', לא תסור מֵעֲלִיו אֹתוֹ'. הכעסן פורש ומגלה לעיני כל שהוא 'כסיל', כי ענין הכסיל, שאף שיש בו דעה להבין, מחמת תאוותו אינו מתחשב בחכמה (מלב"ם תהלים צב, ז).

וכתב הסטייפלער (ברכת פרץ וראה) שלמדנו זאת מהנהגת מצרים עם הצפרדע, שכלל שהיכו בה יצאו עוד צפרדעים, והיה להם להפסיק להכותה ולהרבותה, אולם בכעסם הוסיפו טיפשות והמשיכו להכותה עוד ועוד. וכך הכועס נוקם במכעיסו, והוא מחזיר לו, וחוזר חלילה.

זהו מוסר השכל לאדם, שגם אם כבר נכשל בכעס - לא ינהג ככסיל להמשיך נקמת הכעס, אלא ישתוק, ולא יביא על עצמו רעה נוספת.